

DR. GÁSPÁR TAMÁS¹

Rangsorok és teljesítmények. Az Európai Unió nemzetközi összehasonlításának egy új módszertani kísérlete

Rating and performance. The international comparison of the European Union in a new methodological perspective

The Europe 2020 strategy of the European Union has recently been born and its vision as well as its structure has a unique role in the integration history. In terms of the global crisis the question is fundamental if the current integration process is appropriate to keep the Union going, to catch up and to represent a new global model. The paper investigates how strong Union the Europe 2020 has been built on, since the strategy makes sense only in relation to the main competitors in the world economy. The international comparison is based on a new method which analysis a set of indicators of the international rankings in line with sustainability. The new index is called Relative Total Performance by which the EU is related to USA, Japan and BRIC on the basis of the performance of fifty countries.

Bevezetés

A nemrég megszületett Európa 2020 stratégia, ennek víziója és szerkezete különös helyet foglalnak el az Európai Unió történetében. Az új évezred elején felismerte az Unió, hogy a globalizáció és annak egyre újabb szakaszai minden eddiginél erősebben követelik a stratégiai szemléletű – azaz jelen tanulmány értelmezésében a nagy távlatú, komplex, variációkban gondolkodó és céltudatos – fejlesztéseket. Ugyanakkor a globális illeszkedési küzdelem összekapcsolódott egy, szintén stratégiai igényű, modernizációs kényszerrel is, mert a nyolcvanas évek közepére kialakult ún. európai betegség – számos eredmény ellenére – tovább mélyült. A helyzetet nehezíti tehát, hogy a technológiai forradalom újabb szakasza egy felzárkózási fázisban érinti az Uniót. A fentiekkel együtt a Lisszabonban megindult stratégiai folyamat folyamatosan új irányokkal és más szemléletű stratégiákkal – többek között a fenntartható fejlődés és az információs-tudás társadalom stratégiájával – is szembe kellett, hogy nézzen az elmúlt évtizedben. Mindezek összekapcsolódása sajátos stratégiai ötvözetet alkotott, és alapvető kérdés, hogy a világválság kapcsán és a 2010 utáni időszakot tekintve alkalmas-e ez az ötvözet a talpon maradáshoz, felzárkózáshoz és új globális modell képviseléséhez?

A tanulmány azt vizsgálja, hogy az Európa 2020 stratégia milyen erőnlétű Unióra épít és céljaiban mennyire reálisan fogalmazta meg a felzárkózás irányát és mértékét. A stratégia koncepciójának ugyanis alapvetően a világgazdaságban versenytársnak és/vagy etalonnak számító országok viszonylatában van értelme. A számszerű elemzés a nemzetközi összehasonlítások széles adatbázisán alapul, és következtetéseit egy egyedi mutató eredményei alapján vonja le.

¹ BGF Kutatóközpont, Külkereskedelmi Kar, Nemzetközi Kereskedelem és Logisztika tanszék, tudományos főmunkatárs

1. Az Európai Unió fajlagos teljesítménye nemzetközi összehasonlításban

Az Európa 2020 stratégia erejét nemcsak tartalmi felépítése, szemlélete adja. Az is lényeges eleme a stratégia megítélésének, hogy víziójának megvalósítására mennyire alkalmasak az országok: a távlati célok mellett mennyire állnak a jelenben közel vagy távol a kitűzött számszerű céloktól, és mennyire állnak közel vagy távol a potenciális világgazdasági versenytársaktól az uniós stratégiai területeken. E kérdés-kör elemzésére szolgál az Unió teljesítményének nemzetközi összehasonlítása.

1.1 Az Eurostat Európa 2020 mutatórendszere

A Lisszaboni stratégia kialakításával párhuzamosan a Tanács felkérte a Bizottságot arra is, hogy éves átfogó jelentéseket tegyen a Strukturális Mutatórendszerre alapozva, amely a Lisszaboni célok irányába megtett haladás objektív értékelésének eszközüül szolgál, és megalapozza a jelentés fő üzeneteit. Az Európai Unió jövőjéről szóló Európa 2020 stratégiai program szintén komoly szerepet szán az Eurostat-nak. A statisztikai háttér strukturális indikátorok rendszerén alapul, amellyel a stratégiai irányváltás elért eredményei monitorozhatók. A mutatók összeállítása az Eurostat tevékenységének része, amelyet egy éves monitoring gyakorlat részeként használnak majd.

A Lisszaboni stratégia részeként az Eurostat 79 mutatóból álló rendszert dolgozott ki. Ebből 14-et minden évben használtak az EU tagországok éves stratégiai értékelésében. Az elmúlt hónapokban az Eurostat feladatai között meghatározó volt az Európa 2020 program céljaihoz megfelelő indikátorok kiválasztása. A jelenlegi stratégiai tervvázlat követi a hármas prioritás rendszerét, és a kutatás-fejlesztés, oktatás, foglalkoztatás, szegénység, üvegházhatású gázok kibocsátása és az energiafelhasználás területei kapják módszertanilag is a kiemelt szerepet. Az indikátorrendszerben természetesen az EU átfogó gazdasági teljesítményéről is szerepelnek koherens és összehasonlítható alapvető adatok. A vezető mutatók legtöbbször számára az Európa 2020 célértékeket is rendel, összhangban a politikai irányokkal, amely lehetővé teszi az EU fejlődésének jobb minőségű értékelését.

Az Európa 2020 arra is nagy hangsúlyt helyez, hogy az Unió teljesítménye nemzetközi viszonylatban is összemérhető legyen, különösképpen az alábbi országok tekintetében: USA, Kanada, Japán, Korea, Brazília, Oroszország, India, Kína és a szomszédos európai országok. Az Európa 2020 stratégia elfogadásával az Eurostat is frissíti a strukturális indikátorok jelenlegi rendszerét, és azokat a mutató hierarchiája szerint folyamatosan publikálja.

Az Eurostat 2010 júliusának végén közzétette az Európa 2020 stratégiához igazított jelenlegi indikátor rendszerét és ennek adatbázisát. A mutatórendszer az alábbiak szerint épül fel.

1. táblázat
Az Eurostat Európa 2020 indikátorrendszere

Kiemelt célok	Indikátorok
A 20-64 éves lakosság 75%-a foglalkoztatott legyen	Foglalkoztatás arányai nemek szerint a 20-64 éves korcsoportban
A K+F kiadások ériék el a GDP 3%-át	Bruttó hazai kutatási-fejlesztési ráfordítások (GERD)
A „20/20/20” klíma-energia célok megvalósítása	Az üvegház hatású gázok kibocsátása, viszonyítási év 1990
	A megújítható energiaforrások aránya a bruttó belföldi energiafogyasztásban (proxi mutató a megújítható energiaforrások aránya a végső energia fogyasztásban mutatóhoz – fejlesztés alatt)
	A gazdaság energia intenzitása (proxi mutató az energia megtakarítás mutatóhoz – fejlesztés alatt)
A korai iskolaelhagyók arányának 10% alá csökkentése, valamint a 30-34 éves korosztály felsőfokú végzettségének 40% fölé emelése	Az oktatásból-képzésből korán kiszakadók, nemek szerint
	Felsőfokú oktatásban való részvétel nemek szerint a 30-34 éves korosztályban
A szegénység csökkentése – legalább 20 millió ember kiemelése a szegénységi kockázatból vagy a társadalmi kirekesztettségéből	A szegénységi küszöb alatt vagy kirekesztettségben élők száma
	A háztartásban, alacsony munkaintenzitásban élők száma
	A szegénységi küszöb alatt élők száma a szociális transzfereket figyelembe véve
	Súlyos anyagi nélkülözésben élők száma

Forrás: Eurostat

Célszerű és közvetlenül a stratégiai értékelésre alkalmas lenne az Eurostat indikátorrendszerének felhasználása. Azonban ennek alaposabb tanulmányozása azt mutatta, hogy jelenleg korlátozottan alkalmas az Európai Unió nemzetközi stratégiai teljesítményének megítélésére. Egyrészt a mutatók egy része kidolgozás alatt van, a proxy mutatók csak közvetve használhatók. Másrészt a kiemelt mutatók rendszerével is csak közelíteni lehet az uniós teljesítményt, hiszen a megfogalmazott komplex célrendszert csak néhány – igaz, lényeges – pontján támogatja meg, nem fedi le a fenntarthatóság és a felzárkózás kérdéskörét. Végül, a mutatók jelenlegi kidolgozatlansága mellett az adatok is hiányosak. Különböző évekre állnak csak rendelkezésre, nem is mindegyik uniós országra vonatkozóan, nemzetközi összehasonlításra pedig alig alkalmasak, mert az Egyesült Államok és Japán összehasonlító adatai csak egy-két esetben jelennek meg, csakúgy, mint az EU-n kívüli Európa országai, a BRIC országcsoportra pedig egyáltalán nem tartalmaznak adatokat. Mindezek miatt más utat választottam az Európai Unió fenntartható fejlődésének értékelésére és nemzetközi összehasonlítására.

1.2 A Fajlagos összteljesítmény mutató

A fajlagos összteljesítmény mutató a nemzetközi rangsorokból képzett országjellemző. Az utóbbi évtizedekben népszerűvé vált rangsorok a társadalmi-gazdasági élet rendkívül széles palettáját lefedik úgy, hogy a világ gazdaság országainak nagy számát képesek egyenként, egységes módszertan szerint értékelni. A mutató különböző rangsorok és értékek összehasonlítására alkalmas oly módon, hogy az abszolút értékek helyett a relatív teljesítményeket veti egybe. Kidolgozására és első tesztelésére a nemzetközi rangsorok alapján vizsgált magyar társadalmi-gazdasági fejlettség

kutatási programban tettem kísérletet (Magyarország...2008). Jelen kutatásban ennek egy módosított-továbbfejlesztett változatát használtam fel.

1.2.1 A mutató szerkezete

A világon megjelent és használt különféle rangsorokból igyekeztem úgy válogatni, hogy az a társadalmi-gazdasági fejlettség minél több aspektusát lefedje, ugyanakkor átlátható és kezelhető maradjon. Úgy tűnik, hogy az egyes rangsorok által kialakított összkép alkalmas az Európai Unió fejlettségének megítélésére, és izgalmas feladatot kínál más fejlettségi elemzésekkel való összevetésre. Alkalmas egyrészt oly módon, hogy az ország relatív helyzetére *sok szempont együttes figyelembe vételével* enged következtetni, másrészt úgy is, hogy az egyes rangsorokhoz használt, statisztikai és kérdőíves felmérésekből kialakított, a háttérben meghúzódó *részmutatók* alapján árnyalt társadalmi-gazdasági helyzetképre és összehasonlításokra ad lehetőséget.

Az eredmények egységes kezeléséhez és a kialakult összkép felvázolásához ugyanakkor azt is szem előtt kell tartani, hogy a rangsorok elsősorban az *euro-atlanti világ szemléletét és értékítéletét* tükrözik, és az Unió fejlettségére, stratégiai fejlesztési perspektíváira ebben a keretben engednek csak következtetni.

Az összkép kialakításának egyik fő nehézsége abban áll, hogy a rangsorok nagyon különböző számú és összetételű országcsoportra készültek. A részmutatók által adott társadalmi-gazdasági képet ez nem zavarja, de a több szempont együttes figyelembe vételét összefoglaló áttekintéshez egységesíteni kellett mindenekelőtt a vizsgálatba vont országcsoportot. A túl szűk országcsoport (regionális, szubregionális csoportok) a világgazdasági összehasonlítások, centrum-periféria helyzetek feltárását zárta volna ki. Széthúzni sem szerencsés a mezőnyt az országoknak a rangsorokban megjelenő lehető legnagyobb közös számáig, mert az torzította volna a képet: ugyanis a fejlettség egyes vonatkozásai nem lineárisan változnak az országok között, hanem azok jobban sűrűsödnek a listák első harmadában. Ezáltal a széles spektrum összemosta volna a fejlettek és a kvázi fejlettek közti minőségbeli különbségeket.

Mindezek alapján első lépésben a vizsgálatba az *OECD* harminc országa került be, ami kiegészült a szervezet által teljes jogú tagságra *meghívott öt országgal* – Chile, Észtország, Izrael, Oroszország és Szlovénia²,–valamint azzal az öt országgal, amelyeket az OECD kiterjesztett figyelemmel követ, *lehetséges jövőbeli tagnak* tekint: Brazília, Kína, India, Indonézia és Dél-Afrika. Továbbá bevontam a körbe az *Európai Unió nem OECD tagjait*, valamint a regionális összehasonlíthatóság kedvéért a *szomszédos és dél-kelet európai államokat*, kivéve Albániát és Moldovát a vizsgált országcsoporttól való nagymértékű fejlettségbeli különbségük miatt. Továbbá, a több helyen hiányzó adatok miatt ki kellett hagyni Szerbia-Montenegrót. Így teljessé vált ki az *ötven főt* magába foglaló vizsgálati kör összesen tíz országgal: Málta, Ciprus, Bulgária, Románia, Lettország, Litvánia, Horvátország, Ukrajna, Bosznia-Hercegovina és Macedonia.

A nemzetközi rangsorok által kínált, több szempontot tartalmazó helyzetértékelést két úton is meg lehet tenni: a rangsorokban elfoglalt hely alapján, valamint az ezeket létrehozó értéksorok alapján. Ha a rangsorokban elfoglalt helyezések által kívánunk következtetést levonni, azon túl, hogy a helyezések nem összegezhetőek vagy közvetlenül nem összehasonlíthatók, számos problémával kell szembenézni. Egyfelől azzal,

² 2010 során Oroszországon kívül a többi országgal lezárultak a tárgyalások és a ratifikációs folyamatok, így azok már tagjai a szervezetnek.

hogy az országok sorba rendezésének szándéka és értelme abból származik, hogy a mutatók akár közvetlenül, akár közvetve a *versenyképességnek vannak alávetve*. Pontosabban annak a feltételezésnek, hogy a jobb „helyezés” jobb lét-állapotot tükröz, továbbá jobb jövőalakítási lét-feltételeket, fejlődési pozíciót takar. Másfelől a rangsorok helyezés-száma nem tükrözi az egyes országok teljesítményének színvonalbeli különbségét és az ezek között lévő nem egyenletes változásokat, ugrásokat.

Mindezek miatt az értéksorok önmagukban kifejezőbbek lennének. Természetesen jellegük különbözőségénél fogva ezek sem összegezhethők, de problémát okoz az is, hogy valamely index értékadata önmagában nem tükrözi a vizsgált országok teljesítményének általános színvonalát: azaz nem lehet megítélni, hogy egy adott szempont (például a gazdasági működés szabadságfoka) szerinti jó teljesítmény relatíve „mennyit ér” a nemzetközi mezőnyben, és mennyire járul hozzá a többi ország közötti fejlődési lehetőségekhez.

Ehhez szükség van a rangsor helyezési adataira is, amelynek értelmét tehát elsősorban az adja, hogy kifejezi a világgazdaság hierarchikus szerkezetét és a különböző fejlesztési potenciálszintekből adódó jövőbeli fejlődési lehetőséget. Másrészt az értékadatok a vizsgált ötven országban nem sűrűsödnek egy érték köré, eléggé megoszlanak ahhoz, hogy tényleges potenciál- és állapot lehetőségeket írjanak le. Végül, a mai világgazdaság törvényszerűségeit az euro-atlanti szemlélet és a versenyképesség határozza meg, amely alól az Európai Unió sem vonhatja ki magát.

A rangsorok szempontjainak összevetéséhez tehát mind az érték, mind a helyezési mutatók komplex figyelembe vétele szükséges. Mindegyiknek azt kell kifejeznie, hogy *az adott ország az élelményhez viszonyítva fajlagosan milyen teljesítményt ért el*. A viszonyítási pont nem egy kitüntetett referencia érték – amely a legtöbb esetben nem is áll rendelkezésre, bár vannak indexek, amelyek így készültek –, hanem a legjobban teljesítő ország, figyelembe véve a válogatott országcsoport leggyengébb eredményét – így a tényleges értékintervallumot –, hiszen nem nulla érték az alsó határ. Bár ez a közelítés nem enged kilépni a versenyképességi szemléletből, de ebben a keretben jó értékelést ad.

A helyezési szám és az értékadat fajlagos eredményeinek összehatását a mértani átlaguk szerint vettem figyelembe, az alábbiak szerint:

$$\text{Fajlagos összteljesítmény} = \sqrt{\left(1 - \frac{R_i}{R_{\min}}\right) \left(\frac{V_i - V_{\min}}{V_{\max} - V_{\min}}\right)}$$

Ahol R a helyezést jelenti, V a helyezés alapját jelentő index-értéket, az i -index pedig egy adott országot jelöl. A helyezéseket 1-50 helyett a 0-49 skálán helyeztem el, mert így a számítások az első helyen lévő fajlagos teljesítményét 1-nek, az utolsóét 0-nak adják. Továbbá, az azonos értéket felvevő országok azonos rangsor-számot kaptak, így sem az alfabetikus sorrend, sem más sorbarendezés nem torzítja az eredményeket. A vizsgált országcsoport áttekintésével az tűnt realitásnak és célszerűnek, hogy három nagyobb – *élenjárók, középmezőny, felzárkózók* –, azon belül két-két (*alsó-felső*), összesen hat szintre bontsuk a teljesítmény skálát. Figyelembe kell persze venni, hogy az alábbi kategória elnevezések a fejlett és közepesen fejlett országok kiválasztott csoportjára vonatkoznak:

82,5-100%	Abszolút élenjárók
66-82,5%	Fejlettek második vonala
50-66%	Felső középmezőny
33-50%	Alsó középmezőny
16,5-33%	Felzárkózók
0-16,5%	Lemaradottak

A számos publikált mutató közül négyet választottam ki a rangsorok *számszerű* összevetésére és összekapcsolására. Ezek a World Economic Forum által készített Global Competitiveness Index (GCI), a Heritage Foundation által közreadott Index of Economic Freedom (IEF), amelynek közigazgatási és társadalmi vonatkozásai is vannak, illetve a UNDP Human Development Indexe (HDI). A mutató első változatában a Yale és a Columbia egyetem által számolt Environmental Sustainability Index (ESI) szerepelt, amelyet azonban jelen kutatásban felváltott az azonos helyen készült Environmental Performance Index (EPI). Ez utóbbi ugyanis jobban kapcsolja a fenntarthatóság környezeti tényezőit az emberi tevékenységhez, továbbá teljeskörű adatokat szolgáltatott (az ESI-ben csak 47 országra álltak rendelkezésre az adatok), illetve az EPI mutatói már 2010-re is rendelkezésre állnak.

1.2.2 A felhasznált mutatórendszerek belső felépítése

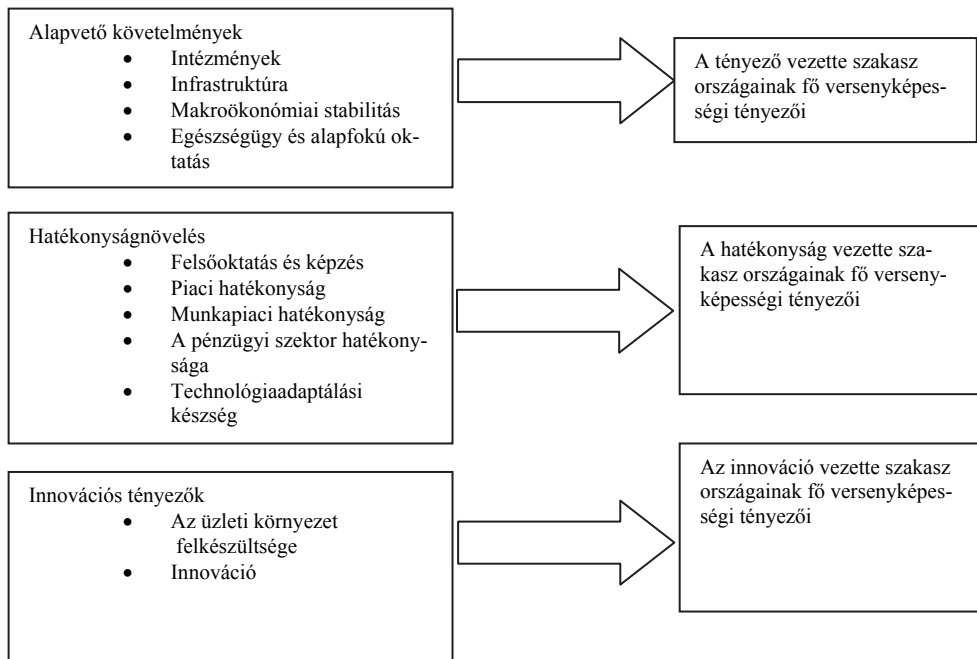
Az Európai Unió értékeléséhez és nemzetközi összehasonlításához elengedhetetlen, hogy a választott komplex mutatók és azok részindexeinek tartalmát világosan lássuk, különben az egyes értékek mögötti számos összehasonlítás rejtve marad.

Globális Versenyképesség Index (Global Competitiveness Index – GCI)

A GCI-t a davosi World Economic Forum hozta létre, amely egy alapítványi háttérű nonprofit szervezet. 1971-ben találkoztak először az európai gazdasági élet főszereplői egy menedzsment fórum keretében, hogy minél inkább elterjesszék az amerikai vállalati menedzsment gyakorlatot. A világgazdasági válság után politikusok is részt vettek a fórumon, majd 1987-től vette fel a World Economic Forum nevet, és céljai közé a globális problémák megoldása került első helyre. A versenyképességi kutatások a Global Competitiveness Report keretében 1979-től jelennek meg.

A GCI a versenyképesség makrooldalával foglalkozik: az ország termelékenységét meghatározó intézményi, politikai, szociális stb. tényezők állapotát méri fel, amelyeket a versenyképesség pilléreinek tekint. A pillérek egymásra épülnek, így a magasabb szintű versenyképesség feltételezi az alapozó jellegű pillérek meglétét: így hiába van fejlett innovációs kultúrája egy országnak, ha a munkapiaci hatékonysága alacsony, gyenge a makroökonómiai stabilitás vagy hiányos az infrastruktúra. Az egyes tényezők csoportokat alkotnak, és jellegzetes versenyképességi-növekedési modellt alakítanak ki (1. ábra).

1. ábra
A versenyképesség pillérei és modelljei a GCI szerint:

A versenyképesség legelemibb szintje a erőforrásokban való gazdagság és a munkaerő olcsósága. Az ún. tényező vezette szakasznál a versenyképesség fő tényezői a megfelelő intézményrendszer, az infrastruktúra, a makroökonómiai stabilitás, illetve a megfelelő szintű egészségügyi ellátás és alapkü oktatás. Egy adott ponton túl azonban az extenzív tényezők nem növelik tovább a versenyképességet. A hatékonyság-vezette szakaszban elsősorban a felsőfokú képzés és a piaci hatékonyság válik meghatározóvá – ez már minőségileg magasabb szintje a versenyképességnek. Ez a szakasz is beleütközik azonban a technológiai korlátokba, amelyből csak az innováció és az üzleti környezet rugalmassága, megújulási képessége képes új versenyképességi forrásokat biztosítani: így épül fel az innováció vezette szakasz.

Az egyes szakaszok megítéléséhez a GCI alapvetően az egy főre jutó bruttó hazai termékét valamint az alapvető tényező vezette szakaszhoz a nyersanyagok exporton belüli részesedését használja fel. Ezek alapján tényező-vezette szakaszban tart az az ország, amelyben a GDP/fő nem éri el a 2000 USD-t és 70% feletti a nyersanyag exportrészesedése. A hatékonyság vezette szakaszt a 3000-9000 USD GDP/fő jellemzi, az innováció vezette szinten pedig ez a mutató 17000 USD feletti. Az egyes kategóriák között értelem szerűen széles átmenetek vannak.

A Heritage Foundation Gazdasági szabadság indexe (Index of Economic Freedom – IEF)

Az amerikai Heritage Foundation a The Wall Street Journal-lel közösen 1995 óta évente jelenteti meg a gazdasági szabadság mutatórendszerét. Meghatározásuk szerint a gazdasági szabadság a termékek és szolgáltatások termelésének, elosztásának és fogyasztásának az állami kényszerektől és korlátozásoktól való mentességét jelenti, az állampolgárok szükséges mértékű védelme illetve magának a szabadságnak a fenntartása mellett.

Ötven változóval jellemzik a gazdasági szabadságot, amelyet tíz csoportba rendeznek, és évente több, mint százötven országot értékelnek, rangsorolnak ezek alapján:

1. a vállalkozás szabadsága
2. a kereskedelem szabadsága
3. az adóterhektől való szabadság
4. a kormányzati kiadások nagysága
5. a monetáris politika szabadsága
6. a befektetés szabadsága
7. a bank- és pénzügyi rendszer szabadsága
8. a tulajdonjog szabadsága
9. a korrupciótól való szabadság
10. a munkaerő szabadsága

Az IEF értékét a tíz mutató átlagából számítják. 1–100-ig terjedő értéket vehet fel, amely szerint az országokat öt csoportba sorolják: szabad, jórészt szabad, mérsékelten szabad, erősen korlátozott és elnyomott országok.

A Humán Fejlettség Indexe (Human Development Index – HDI)

Az ENSZ szakosított szervezeteként működő UNDP (United Nations Development Program) az országok közötti tudás-áramlásban próbál segítséget nyújtani és céljai szerint igyekszik javítani az emberi életkörülményeket. Az emberi fejlődés-fejlettség haladását 1990 óta méri a Human Development Index segítségével, melyet a Human Development Report tesz közzé. Valójában nem egy indexről, hanem egy indexcsoportról van szó, amelybe a HDI-n kívül beletartozik a Szegénységi index (Human Poverty Index), a Szociális Fejlettség Nemek szerinti Indexe (Gender Related Development Index), valamint a nemek társadalmi erejét mérő mutató (Gender Empowerment Measure).

A HDI három részterület egybevetése alapján határozza meg egy ország társadalmi fejlettségét: a várható élettartam, az oktatás kiterjedtsége és az általános életszínvonal mutatói szerint. A várható élettartamot a 25-85 éves kor-skálához viszonyítják, az oktatás kiterjedtsége a felnőttkori olvasás-írás tudás és az alap-középfokú oktatásban résztvevők szerint alakul, az általános életszínvonalat pedig az egy főre eső GDP közelíti egy 100-40000 dolláros, vásárlóerő-paritáson mért logaritmikus skálával. A korábban kizárólag a GDP alapján jellemzett fejlettség szemléletében nagy fordulatot jelentett a HDI megalkotása, minden kritikája ellenére. Módszertana szerint mindegyik részmutatót egy 0-hoz és 1-hez igazított minimum- és maximumérték szerint határoz meg, a végső érték pedig a részindexek átlaga.

Környezeti Teljesítmény Index (Environmental Performance Index – EPI)

A környezeti fenntarthatósághoz szorosan kapcsolódó mutatórendszer az amerikai Yale és a Columbia egyetem dolgozta ki a Világgazdasági Fórum és az Európai Bizottság közreműködésével 2002-ben. Az index első kész formájában 2008-ban jelent meg és közel 150 országot vizsgált.

Más hasonló mutatórendszerekhez képest (pl. Environmental Sustainability Index) az EPI eredményorientáltabb, így a gyakorlati döntéshozatalra alkalmasabb. A rendszer kidolgozói az EPI-ben összeállított mutatókhoz teljesítmény-célértékeket határoztak meg, amelyek a fenntarthatósági kritériumokon, nemzetközi egyezményeken, tudományos eredményeken alapulnak. A mutató értékei 0–100 között helyezkednek el, attól függően, hogy az adott ország milyen mértékben közelítette meg a kívánt célértéket.

Az index két nagy csoportra oszlik: a Környezeti egészség kategóriái és ezek indikátorai teszik ki a környezeti teljesítmény felét. A másik felét az Ökoszisztéma vitalitása csoport teszi ki (2. táblázat).

Az elemzésben a mutatórendszerben elfoglalt súlyok szerint választottam ki a reprezentáns al-indikátorokat, amelyek összességében az EPI által tárolt információ közel 90%-át tartalmazzák.

*2. táblázat
Az EPI 2010 mutatórendszer felépítése*

Téma	Kategória	Indikátor	
I. Környezeti egészség 50%	Környezeti terhelés ártalmi 25%	1. Környezeti terhelés ártalmi	
	Levegőszennyezés emberekre gyakorolt hatása 12,5%	2. Beltéri levegő szennyezettség 3. Kültérilevegő szennyezettség	
	Vízszennyezés emberekre gyakorolt hatása 12,5%	4. Ivóvízhez való hozzáférés 5. Megfelelő higiénia	
II. Ökoszisztéma vitalitása 50%	Levegőszennyezés ökoszisztémára gyakorolt hatása 4,2%	7. Kén-dioxid kibocsátás 8. Nitrogén-oxidok kibocsátása 9. Nem metán gáznemű szerves vegyület kibocsátás 10. Ózon ökoszisztéma	
	Vízszennyezés ökoszisztémára gyakorolt hatása 4,2%	11. vízminőség index 12. vízterhelés index 13. víz szűkösség index	
	Biodiverzitás és természetes élőhely 4,2%	14. Biom védelem 15. Tengeri élővilág védelme 16. Veszélyeztetett természetes élőhelyek védelme	
	Erdészet 4,2%	15. A fejlődő faállomány változása 16. Erdősítettség változása	
	Halászat 4,2%	17. Tengeri zsákmány index 18. Vonóhálós halászat intenzitása	
	Mezőgazdaság 4,2%	19. Mezőgazdasági vízfelhasználás 20. Mezőgazdasági szubvenciók 21. Növényvédő szerekkel kapcsolatos előírások	
	Klímaváltozás 25%		23. Egy főre jutó szennyezőanyag kibocsátás 24. Előállított villamos energiára jutó széndioxid kibocsátás 25. Ipari eredetű üvegházhatású gázok kibocsátása

Forrás: EPI 2010 alapján

1.2.3 A Fajlagos összteljesítmény mutató újszerűsége és előnyei

A Fajlagos összteljesítmény mutató (Relative Total Performance, RTP) alternatív és átfogó szemléletre ad lehetőséget a nemzetközi összehasonlítások terén:

- a) A kiválasztott és egymáshoz kapcsolt mutatók igyekeznek lefedni a fenntarthatóság egyes aspektusait³. A gazdasági, társadalmi és környezeti dimenziók egységesen járulnak hozzá egy ország teljesítményének értékeléséhez az RTP alapján.
- b) Mindegyik választott mutató komplex, ezáltal az egyes értékek mögött részletes és árnyalt kép húzódik meg, amely a részindexek tanulmányozásából feltárható.
- c) Bár az egyes mutatók külön-külön közelebb állnak a fenntarthatóság egyes dimenzióihoz, mégis ezek belső felépítése olyan, hogy átfedések vannak a gazdasági, társadalmi és környezeti területek között. A globális versenyképesség indexe például tartalmaz adatokat a várható élettartamra vagy a képzettségre, felsőoktatásban való részvételre. A humán fejlettség mutatója az általános gazdasági-társadalmi teljesítményt is méri. A gazdasági szabadság mérőszáma a társadalmi szabadság területéhez is szolgáltat adatokat. A környezeti teljesítmény mutatója pedig a gazdaság és társadalom közvetlen anyagi hatásait is méri.
- d) Módszertani szempontból a nemzetközi összehasonlításokból választott mutatórendszerek több, mint százötven ország átfogó és standard összehasonlítását teszik lehetővé az egyes esetekben, és a fajlagos összteljesítmény mutatójában lehetőség nyílik arra is, hogy egységes, teljesítmény alapú skálán többféle dimenzióban is összevethetőkké legyenek az országok.
- e) Vannak a szakirodalomban az RTP-nél sokkal jobban felépített és kidolgozott mutatók a fenntartható fejlődésre (például az Európai Unió fenntartható fejlődés mutatórendszere). Ugyanakkor az RTP segítségével nem csupán a fenntarthatóság értékeléséhez kapunk támpontokat, hanem a felzárkózás, a relatív teljesítmény szempontjához is. A fajlagos teljesítménymutató az aktuális teljesítményt minden esetben a legjobban teljesítő országok szintjéhez viszonyítja, ezáltal egy ország helyzetét a mindenkori etalonhoz képes viszonyítani egy széles nemzetközi összehasonlításban.

³ A fenntarthatóság széles körű értelmezéséről és méréséről lásd részletesebben Szabó László (2007) és Zádor Márta (Zádor-Gáspár, 2010) kutatásait.

2. Az Európai Unió teljesítményének számszerű eredményei

Az 3. táblázat mutatja a számítások eredményeit az Európai Unió országainak alfabetikus sorrendjében. Az áttekintéshez és az elemzés könnyebb követéséhez jelölőszíneket alkalmaztam: arany színnel vannak megjelölve azok az értékek, ahol az összteljesítmény százalékok az *adott ország* viszonylatában relatíve jobb eredményt mutatnak, mint az adott mutató többi értéke. Szürke színűek az aktuális mutató fajlagosan gyengébb eredményei, függetlenül a teljesítménynek a rangsorban elfoglalt abszolút helyétől.

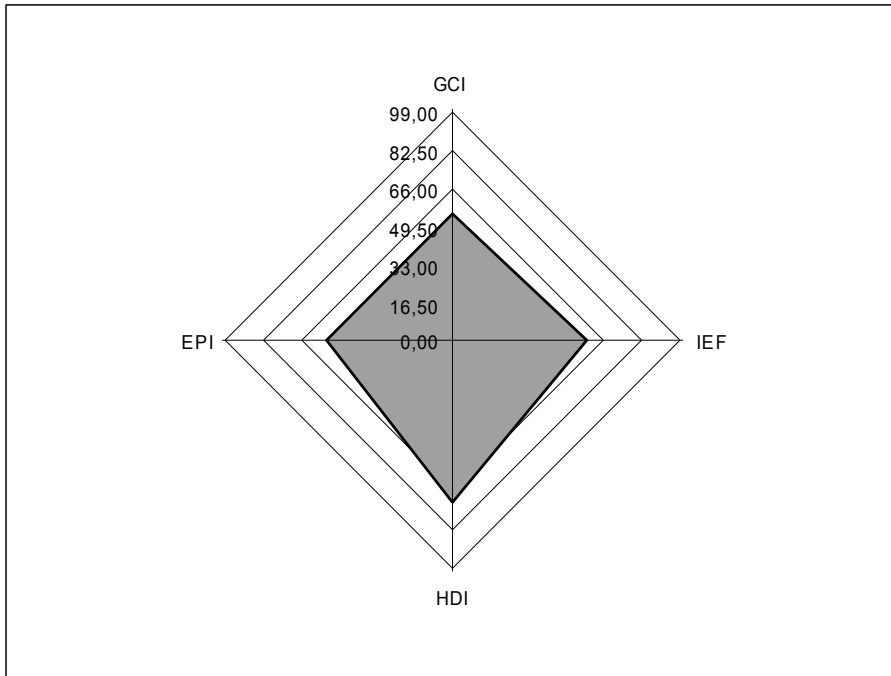
*3. táblázat
Az EU27 és a meghatározó nemzetközi erőter fajlagos teljesítménye*

	GCI	Alapvető követelmények	Hatékonyságnövelés	Innováció	IEF	Üzleti szabadság	szabadság	Korrupciótól való szabadság	Munkaerőpiac szabadsága	HDI	Várható élettartam index	Oktatási index	GDP index	EPI	<i>Környezeti egészség</i>	Környezeti terhelés ártalmai	Levegőtisztaság ember hatása	Vízszennyezés ember hatása	<i>Ökoszisztéma vitalitása</i>	Vízszennyezés természeti hatása	Biodiverzitás és természetes élőhely	Klimaváltozás
EU27	54,36	57,21	54,05	52,36	58,80	63,12	35,75	58,98	42,80	69,67	66,81	72,40	70,19	54,78	68,05	65,89	75,69	84,39	48,78	60,62	62,47	47,62
Egyesült Államok	98,74	62,98	100,00	100,00	88,49	82,99	58,73	70,79	98,86	85,06	68,58	77,87	100,00	36,59	69,41	62,78	77,22	66,42	15,86	39,77	59,81	12,33
Japán	89,34	64,87	81,39	98,80	72,36	72,51	63,89	70,79	83,87	90,06	100,00	61,21	79,36	62,97	79,42	92,64	57,13	100,00	48,76	67,14	53,98	54,29
Brazília	28,74	7,30	38,23	43,42	16,07	17,10	48,26	14,09	33,98	30,23	30,82	36,08	23,87	35,44	24,02	19,94	63,22	28,93	50,84	72,91	49,56	51,20
Oroszország	22,17	27,11	23,00	16,79	4,67	12,37	74,56	0,00	43,76	32,39	13,85	53,62	40,77	28,84	20,39	7,14	78,64	42,43	46,01	69,77	81,66	45,67
India	34,92	13,97	44,99	52,22	11,18	0,00	84,51	12,14	35,25	0,00	8,80	0,00	0,00	3,95	0,00	2,70	4,23	0,00	49,85	34,41	22,95	75,16
Kína	57,71	55,81	50,04	51,06	7,19	9,26	96,93	19,56	26,15	16,52	39,90	22,03	10,11	6,06	11,53	29,08	7,17	12,76	17,55	26,84	42,75	35,29

Forrás: GCI, IEF, HDI és EPI adatai alapján saját számí

2.1 Az Európai Unió fő mutatók szerinti teljesítménye

2. ábra
Az Európai Unió fajlagos teljesítményének egyes mutatók szerinti értéke

A 2. ábra az Unió fajlagos teljesítményét a fő mutatók szerint emeli ki. A számítások alapján az Európai Unió a legfejlettebb és az erre pályázó országok összehasonlításában a fenntartható fejlődés különböző aspektusai alapján *összességében a felső középmezőnyben* foglal helyet. A teljesítmény mögött természetesen nagyon széles skálán mozgó országok állnak – sokuk az élmezőnyben vagy az élen –, átlagos összteljesítményét tekintve azonban az Unió világgazdasági helyzete erős, de nem kiemelkedő. Ez alól a humán fejlettség területe kivétel, ahol az integráció az élenjárók második vonalában foglal helyet, igaz, annak az alsó küszöbéhez közel. Összességében a fenntarthatóság egyes dimenzióiban az átlagos értékek között nincs nagy eltérés, vagyis a gazdasági, társadalmi és környezeti viszonylatokban kiegyensúlyozott, belső feszültség nélküli az uniós pálya, melynek húzóereje a humán tényező.

2.2 A részmutatók szerint árnyalt kép

A részletesebb adatokból (3. ábra) jól látszik, hogy az egyes mutatók alapján vannak lényeges eltérések. Ha figyelembe vesszük az integráció nagyfokú belső heterogenitását, akkor az indikátorok erős felső középmezőnybeli szereplése, átnyúlva az élenjárók teljesítmény-területére, az Unió erős, de feszültségekkel teli pozícióját mutatja. A

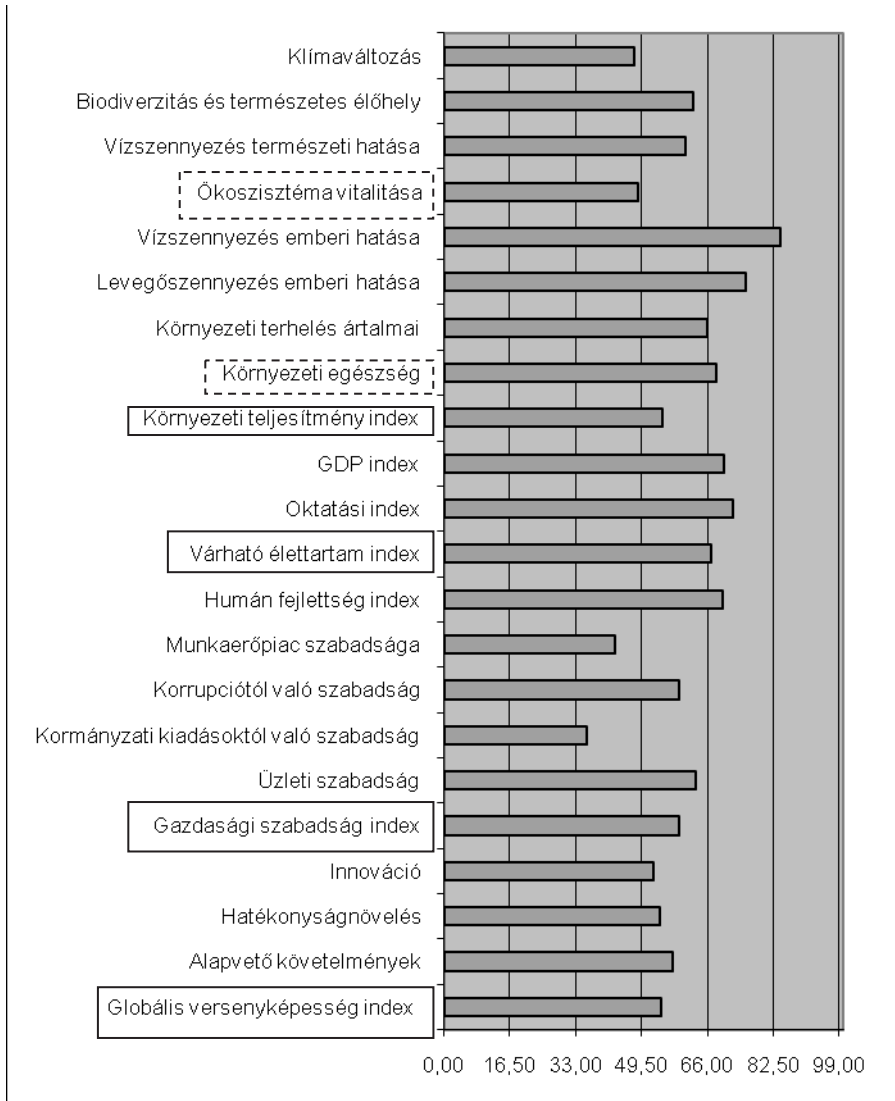
huszonkét mutatóból tizenöt középmezőnybeli értékeket mutat, de ennek nagy része (11) a felső határértékhez húz. A mutatók harmada viszonyt élvonalbeli átlagteljesítményt jelez, melyből egy az abszolút élenjárók csoportja.

Figyelemre méltó, hogy a legegyszerűsebb teljesítményt a versenyképességi tényezők mutatják, míg a legnagyobb ingadozások a környezeti és a gazdasági szabadságot mérő mutatók között vannak. A középmezőnybeli pozíciót elsősorban a gazdasági tényezők határozzák meg, illetve az ezek közötti ellentmondások. A fejlett szintről induló integráció a versenyképesség magas alapvető követelményeit (infrastruktúra, intézményi rendszer stb.) hozta magával és fejlesztette tovább. A nyolcvanas-kilencvenes évek neoliberais szemlélete nagy teret adott az egységes piacban rejlő erők kiaknázásának, ami az üzleti szabadság és a gazdasági szabadság egyéb, itt nem bemutatott tényezőinek magas értékeiben is tükröződik. A részadatok, főként a hatékonysági mutató és a gazdasági szabadság egyes indexei is mutatják azonban az egységes piaci politika részleges végrehajtásának és akadályainak hatását: a kormányzati kiadások nemzetközi összehasonlításban nagy százalékot határoznak meg az egyes országok erőforrás-felhasználásában, míg a munkaerőpiacot a hagyományos ellenállás tartja relatíve rugalmatlannak – ezek az összes mutató között a legalacsonyabbak.

Különösen fontos, hogy az elmúlt évtizedben háttérbe került egységes piaci politikát felváltó Lisszaboni stratégia nem tudta elérni a versenyképesség magasabb szintjei felé való áttörést: az innovációs tényezőkben fajlagosan a legkisebb az uniós átlagteljesítmény, amit persze a technológiai váltást szorgalmazó politikával párhuzamos kibővülési folyamat, és a kettő kölcsönhatásából keletkező többszörös lefojtási hatások is eredményeztek. A jelenség különösen akkor szembeötlő, ha figyelembe vesszük, hogy GDP teljesítményét tekintve (vö. HDI) viszont az élvonalban szerepel az Unió.

Egyértelműen a humán erőforrások a fenntartható fejlődés uniós húzóerőit, ahol az oktatás megalapozottsága felfelé húzza a vásárlóerő paritásban kifejezett bruttó hazai termelés indexét. Viszont rontja a teljesítményt az alacsonyabb várható élettartam, főként az újonnan csatlakozott országokban, ami – gazdasági értelemben – a humán erőforrás potenciájának kihasználatlanságát, az oktatási-kutatási kiadások egy részének pazarlását is jelenti.

3. ábra
Az EU27 fajlagos összeteljesítménye az egyes részmutatók alapján

Az EU környezeti teljesítménye nem húzóereje a fenntartható fejlődésnek, ugyanakkor nem is szűk keresztmetszete. Az európai fejlődési modell szociális meghatározottságából következhet hosszú távon nagyfokú környezeti érzékenység is, vagyis a kialakított és az Európa 2020-ban stratégiaileg továbbfejlesztett fejlődési-növekedési modellnek a környezeti fenntarthatóság szempontjai nem jelentenek akadályt. Ebben a tekintetben azonban elsősorban a környezeti egészség a jelentős: a környezeti tevékenység humán vonatkozásai az európai gondolkodás következtében még átlagérték-

keit tekintve is az élvonalhoz sorolják az Uniót. Ugyanakkor a természeti hatásokban, a környezet önmaga regenerációjáért való védelme jóval szerényebb teljesítményt mutat. Az ökoszisztéma vitalitása a legalacsonyabb fajlagos teljesítmény értékek között szerepel, és a klímaváltozást okozó szennyezőanyag kibocsátás relatív mutatói sem kedvezőek.

2.5 Nemzetközi összehasonlítások

Az Európa 2020 stratégia nem egyszerűen az Unió belső fejlődését célozza meg, hanem a *nemzetközi etalonnak tekintett országokhoz, elsősorban az Egyesült Államokhoz viszonyított pozíciók javítását*. A világgazdaság elmúlt évtizedek beli változásainak egyik fő jellegzetessége ugyanakkor a huszadik század nagyhatalmainak visszaszorulása, és az ún. BRIC térség, azaz Brazília, Oroszország, India és Kína előretörése. Utóbbi általános világgazdasági pozíciói nem dominánsak még, viszont az Unió jövőbeli stratégiájának számolni kell ezen országsoport fejlődési tendenciáival. A fajlagos összteljesítmény mutató számításai és a nemzetközi összehasonlítás ezért kiterjed mind az amerikai-japán, mind pedig a BRIC országok teljesítményével való összevetésre (3. tábla). Miután a fajlagos mutatók rendkívül nagy különbségeket mutatnak, ezért célszerűnek látszik az, hogy az Európai Unió teljesítményét külön elemezzük az USA és Japán összehasonlításában, illetve a BRIC országokkal egybevetve.

2.5.1 Az Európai Unió a jelenlegi etalon országok tükrében

Az amerikai és japán gazdaság valóban etalonnak minősül az Európa 2020 stratégia számára: a két ország a 22 mutatóból 14-14 esetben az élenjárók vagy az abszolút élenjárók között teljesít, 6 illetve 8 esetben a középmezőnyben, főként annak felső részén. Az amerikai teljesítmény némileg elmarad a japánt jellemző mutatóktól, hiszen kevesebb középmezőnybeli eredménye mellett két esetben a lemaradottak szintjén teljesít – mégpedig az ökoszisztéma vitalitásában, azon belül is a klímaváltozást okozó károsanyag kibocsátás szintjében (4. ábra).

A két ország teljesítményének jellege nagyon hasonló. Az egyes mutatók szerint lényegében azonos területeken és azonos mértékben teljesít USA és Japán, főként az abszolút élenjárók és a felső középmezőny közötti sávban. Némi különbség egyfelől a humán fejlettség területének oktatási mutatójában van, ahol az USA a fejlettek második vonalához tartozik, Japán viszont csak a felső középmezőny szerint teljesít. A másik különbség pedig a fenntartható fejlődés természeti környezeti vonatkozásában van, ahol Japán az élenjárók szerint teljesít, az USA viszont csak a középmezőny és az abszolút elmaradottak között mozog.

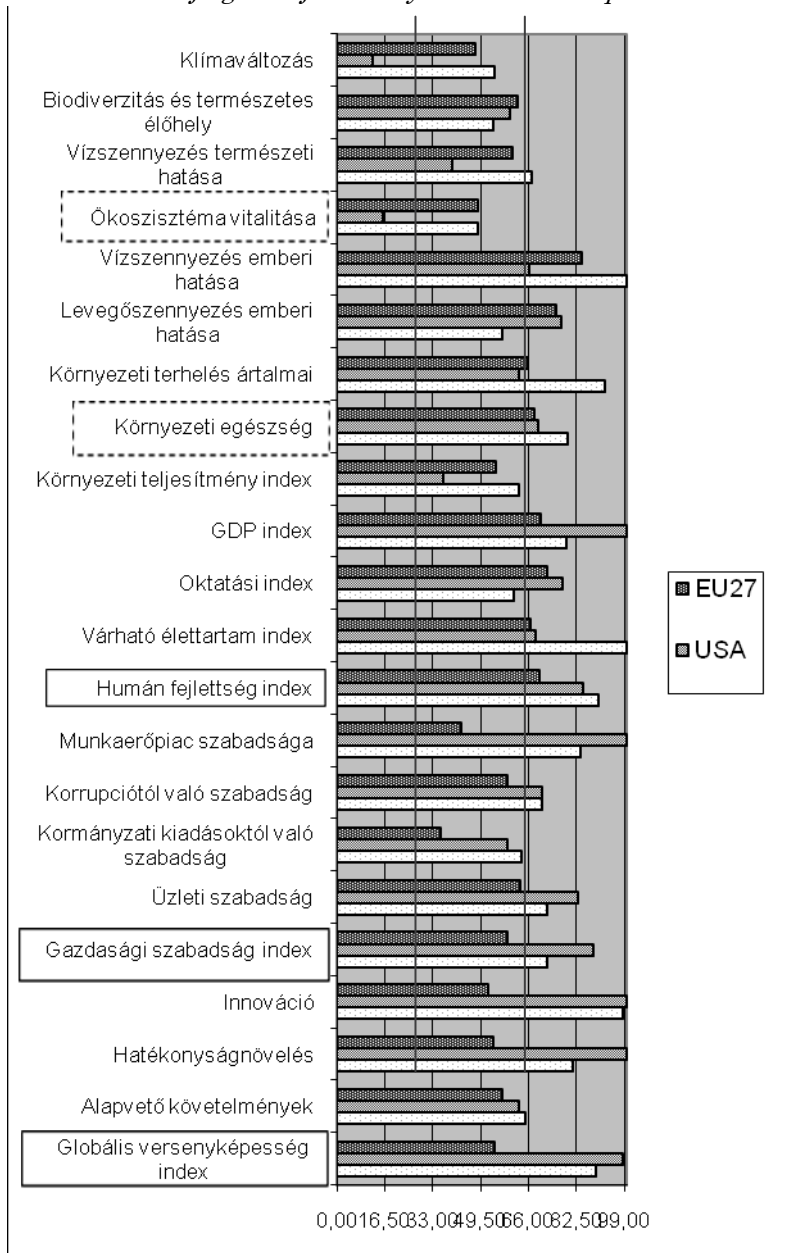
A fenntarthatóság gazdasági, társadalmi és környezeti szempontjait is figyelembe véve a legalacsonyabb teljesítmény mutatókat mindkét ország a környezet területén produkálja, mégpedig a klímaváltozáshoz való hozzájárulásban, bár az USA károsanyag kibocsátás mutatói így is messze meghaladják Japánét. A legjobb teljesítmények tekintetében nagyobb a különbség. *Az Egyesült Államok abszolút és relatív előnye a versenyképesség területén mutatkozik meg, főként a hatékonyság alrendszerében.* Ugyanezt mutatja a humán fejlettséget részben magyarázó általános életszínvonal mutató (GDP index). *Japán esetében jóval szórtaabak az előnynek számító részterületek:* legnagyobb abszolút értékeit a *várható élettartamban*, a *vízszennyezés alacsony emberi hatásaiban* és az innovációban mutatja, melyek közül az első kettőben a relatív előnye is a legnagyobb.

Néhány jellegzetes belső ellentmondás és különbség is jellemzi az etalon országokat. A versenyképesség területén például az innováció és hatékonyság tényezőiben elért élenjáró eredményekhez képest az alapvető követelményekben csak a felső középmezőnyben teljesítenek az országok. Ugyanakkor a kettő közötti hatékonyságnövelési szakaszban és ennek részterületein az USA az abszolút élvonalat teljesíti, míg Japán a fejlettek második vonalában van – ez markáns jellemzője az amerikai fejlődési modellnek.

A gazdasági szabadság területén is található lényeges belső teljesítmény különbség: a kimagasló szabadságfok a munkaerőpiacon, ugyanakkor jóval alacsonyabb szabadság a kormányzati kiadások területén. Ez mindkét államra igaz, az amerikai különbség azonban jóval nagyobb, tekintve, hogy a munkapiaci szabadságban messze Japán előtt jár, a kormányzati kiadások arányában azonban némileg alatta.

A humán fejlettség területén más típusú ellentmondás tűnik fel. Az Egyesült Államokban a kimagasló GDP index és gazdasági teljesítmény egy, az euroatlanti fejlett országok jellemző relatíve alacsonyabb várható élettartammal jár együtt. Japánban viszont kimagasló a várható élettartam index, egy valamivel szerényebb, de élenjáró gazdasági teljesítmény mellett, ugyanakkor az ország az oktatási indexe szerint csak a középmezőnyben jár.

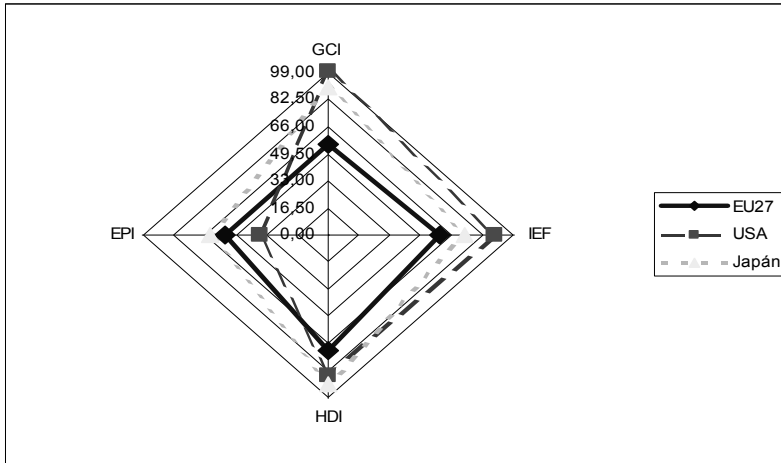
4. ábra
 Az EU27 fajlagos teljesítménye az USA és Japán tükrében

Végül, a környezeti teljesítmény indexe minden esetben jóval magasabb a japán gazdaság esetében, mint az USA-ban, és főként a már említett ökoszisztéma állapotában, ezen belül is a klímaváltozásért felelős károsanyagok kibocsátásában tűnik ki.

5. ábra

Az EU27, USA és Japán fajlagosai a fő mutatók területén

Ha a fenntartható fejlődés fő mutatóit vizsgáljuk, jól látható, hogy *az európai teljesítmény alapvetően elmarad az etalon országokétól*, vagyis a felzárkózási stratégiának megvan a létjogosultsága. *A legnagyobb leszakadás a versenyképesség területén van, ez az európai gazdaság legfőbb gyenge pontja. A humán fejlettség területén áll a legközelebb az európai teljesítmény az etalon országokéhoz*, de elmarad tőlük. A gazdasági szabadság terén főként az Egyesült Államok előnye nagy, ez a második terület, ahol a legnagyobb az EU relatív hátránya. A környezeti tényezőkhöz viszont fajlagosan a legjobb az európai teljesítmény – jóval megelőzi az amerikai mutatókat és közel áll Japánéhoz.

Az 5. ábra részmutatóit is figyelembe véve feltárhatók az európai fejlődés és ezáltal a 2020-ra tervezett stratégia kritikus pontjai: azok a területek, ahol az Unió a legnagyobb mértékben marad el az etalon országoktól; azok, ahol a felzárkózás a legsikeresebb volt eddig; és azok, ahol az uniós teljesítmény húzóerőnek számít és meghaladja a viszonyításba vont két ország mutatóit.

A legnagyobb teljesítmény-szakadék a globális versenyképességben, annak is főként a hatékonyságnövelési és innovációs területein, illetve a munkaerőpiac szabadságában található. Ez a mind az USA-hoz, mind Japánhoz viszonyítva igaz. Az amerikai teljesítménytől való elmaradást mutatja a humán fejlettséget jellemző GDP indexben megmutatkozó nagy különbség is. Japánnal való összehasonlításban a kormányzati kiadások jóval alacsonyabb mértékében, humán oldalról a várható élettartam területén, illetve a környezeti tényező tekintetében a gazdaság működésének környezeti terhelésében mutatkozik jelentős elmaradás.

Mindkét országot a globális versenyképesség alapkövetelményeiben és a korrupciótól való szabadságban sikerült a legjobban megközelíteni. A európai teljesítmény közel áll az amerikai értékekhez továbbá a várható élettartamban, az oktatás indexében, a környezeti egészség és a levegőszennyezés emberi hatásainak területén. Figyelembe véve azonban az USA relatív globális elmaradását az említett területeken, ezt a „felzárkózást” nagyon kritikusán kell szemlélni. Japánnal való összehasonlításban az üzleti szabadság mértéke, a gazdasági teljesítmény GDP indexe, az ökoszisztéma

vitalitása és a klímaváltozást okozó károsanyag kibocsátás azok a területek, ahol az európai teljesítmény a legjobban közelít.

Vannak azonban olyan részmutatók is, amelyek nemzetközi összehasonlításban az Európai Unió esetében mutatják a legmagasabb fajlagos teljesítmény-értékeket – azaz a fenntartható fejlődés rendszerében *komparatív előnyt* jelentenek. *Az USA-hoz viszonyítva ezek egyértelműen környezeti mutatók:* a környezeti teljesítmény indexe, a környezeti terhelés alacsonyabb szintje, a vízzennyezés emberi hatásainak mérsékeltebb szintje, a biodiverzitás nagyobb mértéke és a klímaváltozást okozó károsanyag kibocsátás relatíve alacsonyabb szintje. *Japánhoz képest a humán fejlettség oktatási tényezői, a levegőszennyezés emberi hatásai és szintén a biodiverzitás mértéke jelentenek potenciális előnyt.*

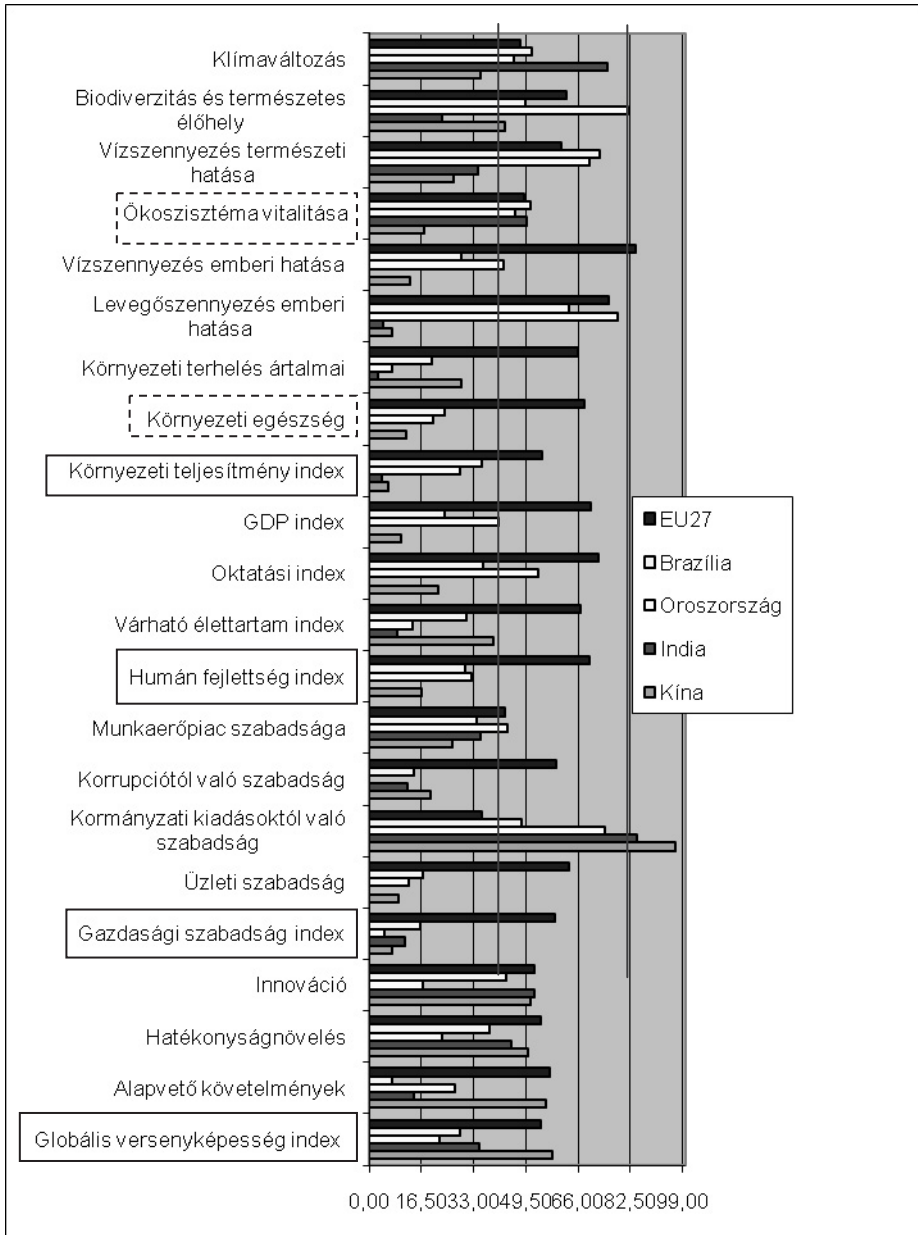
Mindezeket összevetve egy elgondolkodtató kép bontakozik ki az Európai Unió nemzetközi összehasonlításban kibontakozó teljesítményéről. Az európai fejlődés leginkább neuralgikus pontjai a fenntarthatóság egyes dimenzióit tekintve egyértelműen a versenyképesség köré csoportosulnak. A meglévő erőforrások jóval hatékonyabb felhasználásában és az innovációs szakasz megerősítésében van a felzárkózási stratégia egyik fő kihívása. A hozzáadott érték növelését tovább korlátozza a humán erőforrás relatív elmaradása: annak gazdasági teljesítményében, ha amerikai viszonylatot tekintünk, illetve annak egészségi-pszichés állapotában és várható élettartamában, ha Japán az etalon. Az alacsonyabb szintű emberi erőforrás hajtottá versenyképességet még tovább csökkenti a humán tőke visszafogottabb teljesítmény lehetősége is, amely a munakerőpiac szabadságának korlátozottságában tükröződik.

Az európai komparatív előnyök a humán tőke fejlesztésében-oktatásában, a környezeti tényező szervezettebb beillesztésében, a biológiai sokféleség megőrzésében és részben a gazdasági szabadság megnyilvánulásában – kivéve az említett munkaerőpiacot és a kormányzati kiadásokat – mutatkoznak meg.

A lemaradások-felzárkózások tényszerű rendszerezése azonban nem elég, ebben a stádiumban félrevezető lenne: egy nagyon komoly dilemmát is felvet az európai fenntartható fejlesztési és felzárkózási stratégia számára. Az Európa 2020 felzárkózási startégiaként lett megfogalmazva. *A legnagyobb mértékű lemaradás mind olyan területeken tapintható ki, amelyek a nyugati világ fejlődési modelljének értékei köré csoportosulnak, és a fenntarthatóság széles körű értelmezésével komoly ellentmondásban is vannak.* Kérdés, hogy a nagy társadalmi-gazdasági „rohanásban” való lemaradást valóban be akarja-e hozni az európai közösség! Az Egyesült Államokkal való összevetésben karakteresebb ez a dilemma: hatalmas gazdasági teljesítménye a nagyon szervezett hatékonyság és a kiemelkedő innováció talajában gyökerezik. Mind a kettő nagy érték, azonban ha öncélú, pontosabban ha elsődlegesen a hozzáadott érték növelése a célja, akkor nagy ára van: az emberi élet kilátásai és természeti környezetének állapota. Jellemző ellentmondás, hogy a fejlettséget ilyen formában megcélzó modell éppen az emberi élet kilátásait, minőségét és természetes közegét, természeti alapelemeit emészti fel. Japán esetében kiegyensúlyozottabb, harmonizáltabb a fejlődés rendszere. A versenyképességben ő is előrébb jár, ennek azonban első sorban az innováció a forrása, nem az önmagában vett hatékonyság. A környezethez és az emberi élethez való viszonya sokkal harmonikusabb, környezeti és várható élettartam mutatói messze megelőzik az amerikai és részben az európai értékeket.

2.5.2 Az EU27 a BRIC országokkal való összehasonlításban

6. ábra
Az EU27 és a BRIC országok fajlagos teljesítményei

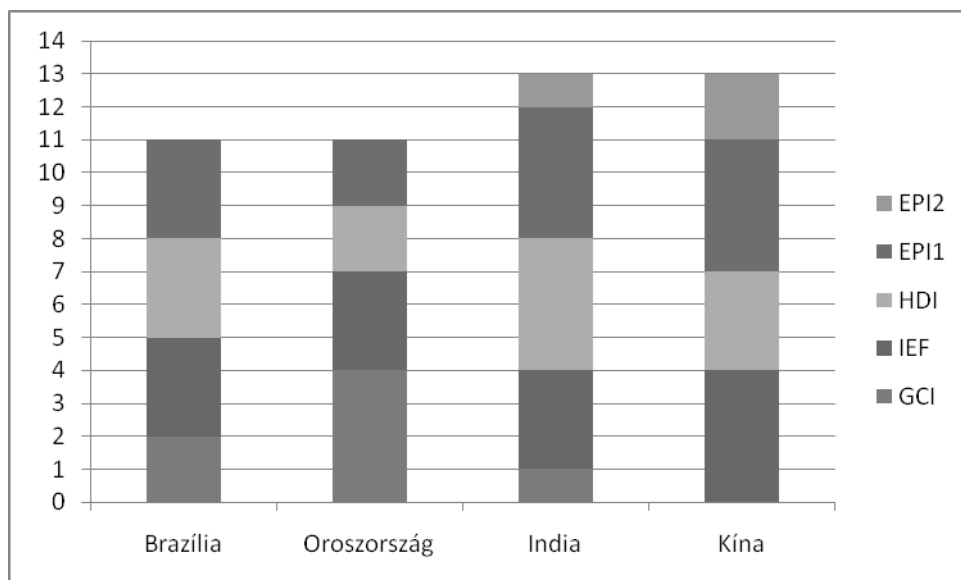

Az 6. ábra alapján tekintsünk mindenekelőtt a BRIC országcsoportra. Az egyes részmutatók gyakorisági megoszlásából (7. ábra) jól látszik, hogy a fejlettség jelenlegi felfogása és mutatórendszere alapján a BRIC csoport többségében a lemaradottak-

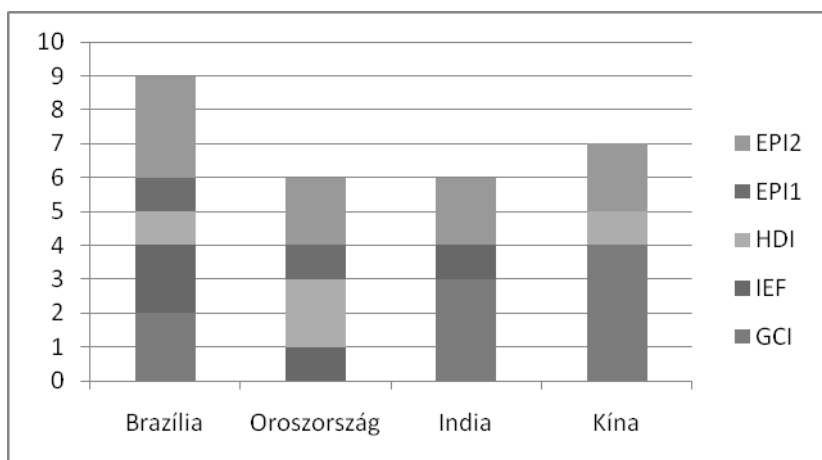
felzárkózók kategóriájában esik. A középmezőnyben általában feleannyi esetben teljesítenek ezek az országok, mint az alsó két kategóriában. Ez alól Brazília kivétel, ahol közel ugyanannyi mutató esik a két csoportba. A fejlettekhez csupán egy-két esetben közelítenek a BRIC országok, ezek főként környezeti (sic!) tényezők és a gazdasági szabadság egyes elemei.

7. ábra

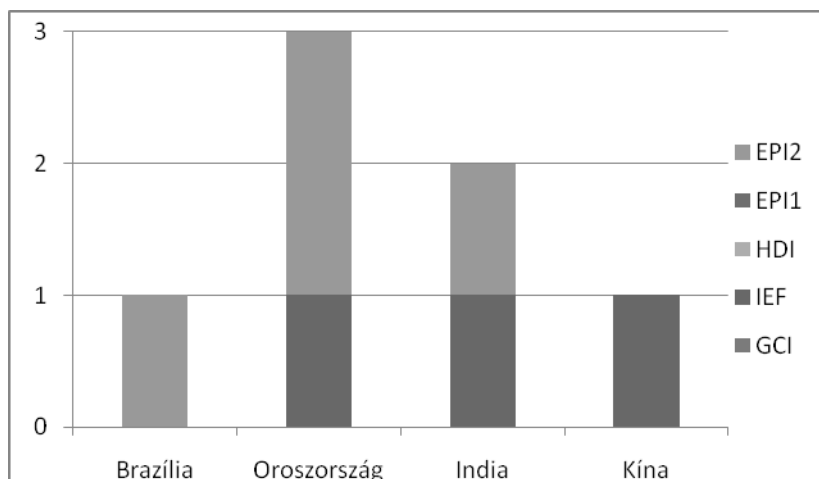
A BRIC országok mutatóinak gyakorisági megoszlása

a) Lemaradottak-felzárkózók szerinti teljesítmény

b) Középmezőny jellegű teljesítmény

c) fejlettek szerinti teljesítmények

Brazília mutatja a legkiegyensúlyozottabb és összességében a legjobb képet – főként a középmezőnybeli szereplése erős. A globális versenyképesség területén javuló tendenciát mutat, amely viszonylag szabad munkaerőpiaccal és alacsony kormányzati újraelosztással jár együtt. Fontos azonban, hogy a középmezőnybeli hatékonysági és innovációs teljesítmény mellett nagyon alacsony szinten teljesülnek az alapvető intézményi-infrastrukturális követelmények. Javuló gazdasági teljesítménye erős környezeti értékekkel kapcsolódik össze, de elsősorban az ökoszisztéma vitalitása tekintetében: a vízszennyezés és a klimatikus szennyezés alacsony voltában, valamint a biodiverzitás és a természetes élőhelyek megőrzésében. Meg kell persze jegyezni, hogy a környezeti *vagyon* tekintetében hatalmas gazdagság jellemzi Brazíliát,

ugyanakkor ennek megőrzésében és fenntartható hasznosításában mutatott negatív tendenciák (őserdők irtása például) a vagyón nagyságához képest nagyon kicsi arányt mutatnak, így nem jellemnek meg a számokban

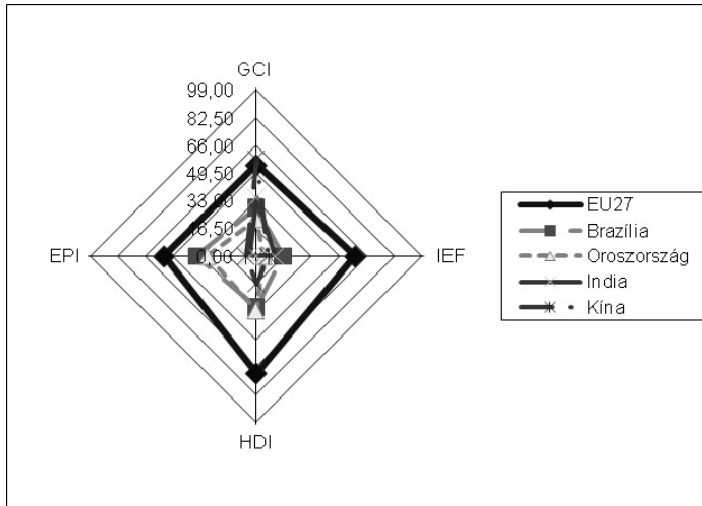
Oroszország szintén eredményes résztvevője a feltörekvők ezen csoportjának. Javuló, de ellentmondásos képet mutat, a latens fejlődés bizonyos elemeivel. A globális versenyképességi szintje az országcsoportban a legalacsonyabb – az alapvető követelményekben is a felzárkózók szintjén teljesít, a hatékonyság és az innováció területén pedig ennél gyengébb az eredménye – viszont sokkal szervesebb-egységesebb ez, mint a többi ország esetében. A humán fejlettséget jellemző indexek viszont a csoportban a legmagasabb értékeket mutatják: főként az oktatási index kimagasló, messze meghaladja a többi feltörekvő ország értékét, de a gazdasági teljesítmény jellemzője is magas. Igaz, mindez rendkívül alacsony várható élettartammal párosul. A legfejlettebbek közé sorolják Oroszországot a környezeti tényezők – minden értelemben: hatalmas természeti vagyona biológiaiilag változatos élőhelyet képes biztosítani, ugyanakkor gazdasági hagyatékából és az átmenet globalizációs tendenciáiból formálódott gazdasági szerkezet súlyosan terheli a környezetet.

India a mutatók szerint a leginkább elmaradott a BRIC országok közül, és a legellentmondásosabb képet mutatja. A globális versenyképességben nagyon magas hatékonyságot és kiemelkedő innovációs tényezőket vonultat fel, ugyanakkor az alapvető intézményi-infrastrukturális, egészségügyi stb. szerkezete a lemaradottakhoz sorolja Indiát. Továbbá, a humán fejlettség minden vonatkozásában, az összgazdasági teljesítményben, az oktatásban és a várható élettartamban az ötven ország között is a legutolsók között teljesít. Tovább rontja a helyzetet, hogy a környezet vonatkozásában is nagyon alacsony a teljesítménye, főként a környezeti egészség területén, de a természetes élőhelyek és biológiai sokféleség sem mutat jó eredményeket. Vagyis India jól ismert duális szerkezete súlyos aránytalanságokkal és torzulásokkal teli képet mutat.

Kína fajlagos teljesítményének jellege hasonló Indiához, talán az ellentmondások még nagyobbak. Egyrészt Kína világgazdasági előretörése nem egyszerűen gazdasági teljesítményéből fakad, hisz látható, hogy vásárlóerő paritáson számolt GDP indexe nagymértékben elmarad az orosz vagy a brazil értékektől. A globális versenyképesség összetett rendszerében kimagasló a teljesítménye, amely egyfelől az alapvető követelményekben mutatott felső középmezőnybeli, elsőrangú szerepnek köszönhető, másrészt annak, hogy erre az alapra tudott épülni a hasonlóan relatíve magas hatékonysági és innovációs tényezői réteg, végül annak, hogy ez a hosszú évezredekre visszanyúló hagyományok talaján relatíve magasabb várható élettartammal tudott összekapcsolódni. Ehhez képest viszont többi mutatójának java része a felzárkózókelmaradottak szintjét jellemzi. Különösen nagy az ellentmondás a versenyképesség és a gazdasági szabadság mutatói között, valamint a versenyképesség és annak környezeti hatásai között. Kevésbé súlyos a helyzet, mint Indiában, de a környezeti egészség és szennyezés nagy problémákat mutat.

A BRIC országcsoport belső ismerete alapján már érdemi összehasonlítást lehet tenni az Európai Unióval (6. és 8. ábra).

8. ábra
Az EU27 és a BRIC országok fajlagosai a fő mutatók területén

A fő mutatók tekintetében jól látható, hogy az *Európai Unió általában bőven a BRIC országok fölött teljesít*, vagyis a fejlesztési stratégiája tekintetében nem számítanak etalonnak. Az Unió átlagban a globális világ közép mezőnyének aljának teljesítményét mutatja, a BRIC csoportra a felzárkózók alsó tartománya a jellemző. Ennek alsó, a lemaradottakhoz vezető küszöbén teljesít India a globális versenyképesség, Brazília és Oroszország a humán fejlettség és szintén Brazília a gazdasági szabadság területén.

A mutatórendszer egyes dimenziói szerint a *BRIC országok a globális versenyképesség tekintetében állnak összességében a legközelebb az Unióhoz*, sőt, a legfontosabb, hogy *Kína ezen a téren meg is előzi az Európai Uniót*, ami a közösség számára a legfontosabb kihívás a világgazdaság feltörekvő gazdasági hatalmi centruma felől. Az országcsoport a humán fejlettség tekintetében is jól teljesít, bár Kína és India mutatói e területen alacsonyok, és a humán tényezőkben az európai relatív előny is nagyobb. A két országcsoport között a gazdasági szabadság tekintetében van a legnagyobb különbség, a BRIC országok elmaradása történelmileg itt a legnagyobb. Kivételt képez a kormányzati kiadások nagysága, ám ennek a mutatónak az értelmezéséhez figyelembe kell venni, hogy Kínában például, amely élenjár az alacsony kormányzati kiadások terén, a vállalatok nagy része állami tulajdonban van, vagyis a költsékezés nagy része nem állami kiadásként jelenik meg.

A BRIC országok a környezeti teljesítmény indexében közelítik meg legjobban az uniós értékeket, de Kína és India értékei itt is messze elmaradnak.

Ha az uniós teljesítmény összességében jóval meghaladja a BRIC országok mutatóit, onnan is közelíthetjük az összehasonlítást, hogy az egyes országok mely részmutatókban közelítik vagy haladják meg az EU jellemzőit, vagyis várhatóan mely területeken éri kihívás az Európa 2020 stratégiát, illetve a BRIC országok viszonylatában hol található az Unió komparatív előnyei.

A legnagyobb kihívás – már láttuk – a versenyképesség felől éri az Uniót. India relatíve jobban megközelíti, Kína pedig meg is haladja az európai értékeket. Számot kell vetni ugyanakkor azzal a duális társadalmi-gazdasági modellel is, amely ezt a versenyképes eredményt létrehozta, és a stratégiát csak ennek fényében szabad a hatékonyságra koncentrálni program irányába állítani.

A munkaerőpiac szabadságában is közel kerülnek a mutatók, főként Oroszország áll közel, de itt figyelembe kell venni, hogy az uniós értékek is relatíve alacsony szabadságot mutattak a munkaerőpiacon. Kiemelkedőek a BRIC országok mutatói a kormányzati kiadások alacsony volta terén, viszont ennek a részmutatónak az értelmezésére is nagy figyelmet kell fordítani.

A humán erőforrás tekintetében a legnagyobb ugyan a különbség, de az orosz oktatási index kiemelkedik a BRIC országok köréből, és a felső középmezőny teljesítményét elérve közelebb áll az Unióhoz.

A harmadik fő terület a környezeti teljesítmény. A levegőszennyezés emberi hatását tekintve a brazil és az orosz értékek közelítik az EU-t, míg Kína és India e téren nagyon komoly hiányosságokat mutat. Az ökoszisztéma vitalitásában is megközelítik vagy Brazília és India esetében meghaladják a vizsgált országok az EU teljesítményét; Kína azonban itt is súlyos kivétel. A vízszennyezés természeti hatásai tekintetében Oroszország és Brazília mutatói jobbak, a biodiverzitásban Oroszország, a klímaváltozást okozó károsanyag kibocsátás területén pedig Brazília és India előzi meg az Európai Uniót, míg Oroszország nagyon közel áll ahhoz.

Az Európai Unió a legnagyobb előnyét a humán fejlettség területén tudhatja, főként a GDP és az oktatási index mutat nagy BRIC lemaradást, talán Oroszország kivételével. Mindez összekapcsolódik a gazdasági szabadság területén élvezett előnnyel, elsősorban az üzleti élet szabadságára vonatkozóan. A harmadik pillére az európai előnynek a környezet, ahol a legnagyobb különbségeket a környezeti terhelés általmai és a vízszennyezés emberi hatásai mutatják.

A BRIC országokkal való összevetés megmutatta, hogy nemcsak egyes részmutatókban vannak komparatív előnyök-hátrányok, hanem a *gazdasági-társadalmi modellek is lényeges különbséget mutatnak*. A BRIC országok esetében a felzárkózás és a világgazdasági térnyerés jellemzően nem latens típusú. Egyfelől kitapintható bennük egy fejlődésben eltervezett „szintugrás”: a versenyképesség hatékonysági és innovációs tényezői relatíve kimagaslóak, ugyanakkor sok esetben a társadalom és gazdaság infrastrukturális-intézményi alapjai hiányoznak. Duális gazdaságuk csúcsteljesítményekre képes, de a mögöttük lévő nem szerves fejlettségi szerkezet időzített bomba. Továbbá az országok versenyképességben elért relatíve kedvező pozíciója nem jár együtt az általános gazdasági teljesítménnyel, a humán fejlettségben való felzárkózással és egy valós társadalmi-gazdasági modell modernizációval, valamint jelentős állami kontrollal kapcsolódik össze. Az Unió előnye kitűnik az egyéni kezdeményezés gazdasági jelentőségében valamint a humán tőke általános nevelésében. Kitűnik az is, hogy a BRIC országoknál a természet fajlagosan még kevésbé terhelt, ugyanakkor a globális versenybe való beszállással ez régóta folyamatosan romlik. Az Európai Uniónak tehát ebben az esetben is alaposan meg kell fontolnia, hogy a 2020-ra megfogalmazott stratégia kapcsán a világgazdaság új erőtereivel milyen téren és milyen áron veszi fel a versenyt.

3. Következtetések

1. A nemzetközi összehasonlításra kidolgozott fajlagos összteljesítmény mutató alapján végigvitt elemzés azt mutatja, hogy a versenyképességi, a gazdasági szabadságot mérő, a humán fejlettség és a környezeti mutatók alapján összességében az *Európai Unió átlagosan a felső középmezőnyben teljesít*. A fenntarthatóság egyes tényezőiben a teljesítménye kiegyensúlyozott. A *felzárkózás a valódi kihívás*, de figyelembe véve az integráció nagyfokú heterogenitását, ez *elsősorban belső* és nem egyértelműen külső probléma!

2. A sokoldalú és mind a tényezők, mind a tagországok szerint árnyalt elemzés lehetővé teszi, hogy a nemzetközi erőteret alakító versenytársakhoz képest fel lehessen vázolni az Európai Unió komparatív előnyeit és hátrányait. Előnyösnek tekinthetjük azokat a területeket, ahol a fajlagos teljesítménye meghaladja az összehasonlításban szereplő ország vagy országcsoport mutatóit. Ezt támogatják azok a területek, ahol a legjobban megközelíti az Unió az etalon országokat. Komparatív hátrányt jelentenek azok fejlettségi dimenziók, ahol az uniós teljesítmény jelentősen elmarad az élenjáró kétől. Mindezek átlátásához segít az alábbi összefoglaló táblázat.

4. táblázat

Az Európai Unió komparatív előny-hátrány területei az RTP alapján

<i>Viszonyítási térség</i>	USA	Japán	BRIC
Előnyök	Környezeti terhelés	Oktatási index	Humán fejlettség
	Biodiverzitás	Biodiverzitás	Gazdasági-üzleti szabadság
	A környezeti terhelés emberi hatásai	A környezeti terhelés emberi hatásai	Környezeti terhelés – főként az emberi hatások
	Klímaváltozás		
Hátrányok	Globális versenyképesség	Globális versenyképesség	Globális versenyképesség - Kína
	GDP index	Várható élettartam	
	Munkaerőpiac szabadsága	Munkaerőpiac szabadsága	Munkaerőpiac szabadsága
		Környezeti terhelés	Ökoszisztéma
Közelítő értékek	Oktatási index		
	Globális versenyképesség alaptényezői	Globális versenyképesség alaptényezői	

Az Európa 2020 stratégiai sikerét hosszú távon az Unió relatív teljesítménye és potenciálja határozza meg. A fenntarthatóság szempontjából egyértelműen az az út bontakozik ki előnyösnek, amelyet a *humán tényező vezérel*, mégpedig több szempontból. Mindenekelőtt alátámasztja az Unió stratégiai dokumentumainak hol nyíltan képviselt, hol látenszen megbújó alapelvét, mely szerint a vízió szövetének legerő-

sebb szálait a *társadalmi kohézió és szolidaritás* adják. Ezek az elvek az európai történelmi fejlődés szülöttei, és komoly vita volt az utóbbi évtizedekben ezek fenntartásáról. A hatékonyság elve kétség kívül uralkodó eleme a globális termelés- és társadalomszervezésnek, de az előrevívó európai társadalmi hagyományok felszámolása kulturálisan-pszichésen is az európai közösség végét jelentené. A humán tényező másrészt vonatkozik az *állampolgárok képzettségi színvonalára* – az oktatási kiterjedtségére és minőségére. Az oktatási indexben lévő előny vagy szinten tartás első sorban abban jelenik meg, hogy az európai oktatásban nagyobb szerepet kap a rész-kérdéseken túl az egész átlátása, az egyes szakmai kérdések társadalmi vonatkozásai iránti érzékenység és megértés. Harmadrészt megjelenik a humán elem a *környezeti tényezőkben*: a környezetet érintő tevékenység az európai modellben van legkisebb visszahatással az emberekre.

Az európai relatív előnyök egy másik pillére a *diverzitás*. Biológiai értelemben egyértelmű az előny az etalon országokhoz képest, ami azonban nemcsak az élelmiszer-gazdálkodásban mutatkozik meg. Tágabb értelmezésben ide tartozik a sok tekintetben korábban európai „átoknak” is tekintett sokféleség – mind a méreteket, mind a társadalmi berendezkedéseket, mind a kultúrát tekintve. A globalizáció ellenhatásaként és az egységesülő Európa keretében erősödött meg a diverzitás eszméje ismét, és ennek fenntartása, képviselése a stratégiai fejlesztés és fejlődés termékeny talaja. Alapvető kérdés az viszont, hogy az Unió miként képes éppen a sokféleség termékeny talaján kibontakoztatni egységességét.

Az egész európai modell legnagyobb kihívása a *globális versenyképességben lévő hátrány*, mégpedig a hatékonyság és az innovációs tényezők tekintetében, szorosan összefonódva a munkaerőpiac rugalmatlanságával, a belső mobilitás alacsony fokával. Régi keresztje ez az európai integrációs fejlődésnek. A történelmi hagyományok mellett benne van az, hogy a nyolcvanas évek „európai betegségének” orvoslására kidolgozott terv, amely az egységes piacot és a hatékonyságot állította a középpontjába, torzó maradt: a kilencvenes évektől lassan új kihívások állították félre. A Lisszaboni stratégia keretében a versenyképesség fejlesztése elégtelen volt, a párhuzamosan futó kibővüléssel pedig alacsony hatékonyságú országok kerültek be a közösségbe, így a versenyképességet lefojtó további hatások érvényesültek. Mindez jól látszik abban, hogy a gazdasági teljesítményt kiterjedtségét tekintve erős az Unió és kisebb a lemaradás, mégis ennek a teljesítménynek a versenyképességét a világgazdaság leértékeli.

További probléma, és az Európa 2020 esélyeit nehezíti, hogy nem egyszerűen innovációs elmaradása van az Uniónak, vagyis nem csupán a legmagasabb fejlettségi szakaszban marad le Európa, hanem, mint láttuk, ez *hatékonysági probléma* is. Az Európa 2020 sikerének egyik lényegi feltétele, hogy a megrekedt egységes piac programot végigvigyék. Az európai értékek valódi képviselése is csak úgy valósulhat meg, ha azokat a leghatékonyabb módon sikerül érvényesíteni. Nem véletlen, hogy az Európai Unió legutóbbi, ez év májusában megjelent nagyszabású kutatása és stratégiai programja Mario Monti (2010) vezetésével, amely „A New Strategy for the Single Market,” címmel jelent meg, éppen az egységes piac kiteljesedését célozza meg.

Még komolyabb probléma, hogy sok esetben, az átlagos megközelítő értékek ellenére *hiányosságok vannak a versenyképesség alapvető intézményi-infrastrukturális tényezőiben*! A BRIC országok elemzése megmutatta, hogy a versenyképesség innovációs szakasza fejleszthető az alapvető tényezők nélkül is, azonban nem szabad belemenni a szervesen fejlődésbe, mert ezzel duális-torz gazdaságok és társadalmak

jönnek létre, amelyek életképessége és modelljük „várható élettartama” nagyon kérdéses, továbbá *nagyságrendekkel megnő ezen gazdaságok kiszolgáltatottsága.*

3. Az Európa 2020 egy fenntarthatósági-felzárkózási stratégia, amely a tényező- illetve hatékonyság-vezérelte pályáról az innováció vezérelte pályára keresi az útját. A fenntarthatóság szempontjából az egyes részterületeken nyújtott uniós teljesítmény *kiegyensúlyozott*, azaz a gazdaság, társadalom és a környezet összetett fejlődésében egyik terület sem jelent szűk keresztmetszetet. Ez az európai fejlődés egyik leglényegesebb előnye, egyben a stratégia fő húzóereje. Az alapkérdés a felzárkózás, amely – mint láttuk – elsősorban „belső felzárkózást” kell, hogy jelentsen, mind a tagországok heterogenitásának oldása, mind pedig a versenyképesség szerves kibontakozása érdekében.

A külső felzárkózás tekintetében is nagyon tanulságos a nemzetközi összehasonlítás elemzése: *az Európai Uniónak alaposan át kellene gondolnia, hogy hova is akar felzárkózni.* Megcélzott etalonja az Egyesült Államok, amely a globális versenyképesség hatékonysági és innovációs tényezőiben messze a Unió előtt jár – ugyanakkor ennek a hatékonysági útnak nagy ára van mind az emberi élet minőségét és életképességét illetően, mind pedig a környezeti hatásait tekintve. Nem véletlen, hogy a komparatív hátrányok tekintetében a versenyképesség mellett éppen az életminőség, várható élettartam és az ökoszisztéma vitalitása-terhelése jelentik a legfőbb kihívásokat. A legnagyobb mértékű lemaradás mind olyan területeken mutatkozott, amelyek a nyugati világ fejlődési modelljének értékei köré csoportosulnak, és a fenntarthatóság széles körű értelmezésével is ellentmondásban vannak. Elgondolkodtató, hogy Japán fejlődési modellje a fenntarthatóság egyes tényezőit tekintve harmonikusabb, és az európai komparatív előnyök is közelebb állnak ehhez az úthoz. Az Európa 2020 stratégia alapvető kérdése tehát, *hogy az északi országok által képviselt fenntarthatósági modell melyik etalon országhoz vagy térséghez illeszkedik a legjobban, illetve, hogy az európaiság globális értékeit hogyan lehet megőrizni az önmagáért való hatékonyság versenyével szemben.* Az előbbi vélekedést megerősíti az a bemutatott amerikai elemzés is, amelyik a fenntartható globalizációt európai értékek szerint látja járható útnak. Az mindenestre bizonyos, hogy a felzárkózás útválasztást, modellválasztást is jelent; ahogy az is bizonyos, hogy a felzárkózás megítéléséhez a továbbiakban felhasználásra választott mutatórendszereket és módszereket nagyon alaposan meg kell gondolni.

Hivatkozások

Environmental Performance Index, Yale University

Gáspár Tamás-Zádor Márta: Relative Total Performance Index - International comparison in a new perspective. Hungarian Statistical Review, Special Number 14. November, 2010, p 89-109

Global Competitiveness Index, World Economic Forum

Human Development Index, United Nations Development Program, United

Nations Index of Economic Freedom, Heritage Foundation

Magyarország társadalmi-gazdasági fejlettségének megítélése nemzetközi rangsorok alapján. Betekintés a legismertebb ország-rangsorok módszertanába. (Adamecz et al., szerk.: Belyó Pál). ECOSTAT, Budapest, 2008

Monti, M.: A New Strategy for the Single Market – at the service of Europe’s economy and society. 9 May 2010

Szabó László: A fenntartható fejlődés jellemzői. A magyar stratégiai tervezés nemzetközi környezetrendszere és információs bázisa. Időszaki Közlemények XVII. Szám, ECOSTAT, Budapest, 2007

